Գայանե Գևորգյան
(Հայաստան, ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտ)

Ադափազարի խոսվածքի բարբառային յուրահատկությունների ընդհանուր բնութագիրը

Ադափազարի խոսվածքը գործածվել է Նիկոմեդիայի շրջանի Ադափազար քաղաքում: Ըստ «Հայ սփյուռք» հանրագիտարանի տվյալների՝ Ադափազարը Արևմտյան Հայաստանի հայաբնակ վայրերից էր և համարվում էր Նիկոմեդիայի շրջանի գյուղերից մեկը: Այն սկզբնապես փոքրիկ գյուղ է եղել: Բնակավայրը ցամաքած լճի տեղում հիմնադրել են XIV դարում Լենկթեմուրի արշավանքի ժամանակ Սեբաստիայից գաղթած հայերը՝ կոչելով Տոնիկաշեն (գյուղի առաջնորդի անունով): Հետագայում Ակնից, Թոխաթից, Պարսկաստանից, Կեսարիայից, Պարտիզակից հայեր են եկել: Թուրքերը Ադափազարում բնակություն են հաստատել, երբ այդ հայկական բնակավայրը շեն գյուղաքաղաք էր, այնուհետև շրջակա վայրերից եկել են հույներ: Կոստանդնուպոլսի գրավումից հետո թուրքերը երկրի վարչական բաժանումը որոշելիս գյուղաքաղաքն անվանել են Ադա (կղզի), իսկ որոշ ժամանակ շատ սխտոր արտադրելու համար՝ նաև Սամըրսագ Ադասը («սխտորի կղզի»): Ավելի ուշ, որպես բանուկ շուկա, անվանել են Ադափազար (Կղզեշուկա): 20-րդ դարի սկզբին Ադափազարն ունեցել է քսանհինգ հազար բնակիչ, որից կեսը հայեր էին, որոնք զբաղվել են արհեստներով, առևտրով, շերամապահությամբ, երկրագործությամբ[1]:

Ադափազարի՝ 1915 թվ. Մեծ եղեռնից փրկված բնակիչները գաղթել և բնակություն են հաստատել աշխարհի տարբեր կողմերում, այդ թվում՝ նաև Արևելյան Հայաստանում: Նրանցից մեկի՝ Հեղինե Մինասի Տերմենջյանի օգնությամբ էլ Երևանում Հայերենի բարբառագիտական ատլասի (այսուհետ՝ ՀԲԱ) ծրագրով ՀՀԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող Հասմիկ Խաչատրյանը լրացրել է Ադափազար բնակավայրի խոսվածքը: Հ. Տերմենջյանը ծնվել է Ադափազարում 1903 թվականին: Ըստ բարբառախոսի՝ 1915 թվ. թուրքերը նրանց աքսորել են Թուրքիայի խորքերում գտնվող մի գյուղ: Չորս տարուց հետո՝ 1919-ին, վերադարձել են Ադափազար: Այս անգամ կռիվ է սկսվել հույների և թուրքերի միջև, և հույները գրավել են Ադափազարը, հետո նահանջել: Ադափազարում բնակվող հայերը նրանց հետ փախել են Հունաստան և բնակվել հունական Սալոնիկ քաղաքում: 1947 թվ. ադաբազարցի այլ ընտանիքների հետ Հայաստան է վերադարձել նաև Հ. Տերմենջյանենց ընտանիքը: Ըստ բարբառախոսի՝ ադափազարցիները 1400-ական թվականներին գաղթել են Սեբաստիայից:

Բարբառագիտական գրականության մեջ մասնակիորեն է անդրադարձ կատարվել Ադափազարի խոսվածքին[2]: *Կը* ճյուղի բարբառների ընդհանուր բնութագիրը տալիս Հ. Աճառյանը հիշատակել է Նիկոմեդիայի բարբառը՝ նշելով նաև Ադափազարը՝ որպես նրա քաղաքներից մեկը. «Նիկոմեդիայի բարբառ.-Այս հայաշատ շրջանը, որ Փոքր-Ասիայի հյուսիսարևմտյան ծայրում աննկուն պահել է հայ լեզուն,

[1] Տե՛ս «Հայ սփյուռք» հանրագիտարան, հ. 1, Ե., 2003, էջ 178:
[2] Տե՛ս **Հ. Աճառյան**, *Հայ բարբառագիտութիւն*, 1911, էջ 241, *Հայոց լեզվի պատմություն*, մաս 2, Երևան, 1950:

երկու գլխավոր քաղաք ունի՝ Նիկոմիդիա և Ատափազար: Սրանց շուրջը ցրված են բազմաթիվ մեծ-մեծ գյուղեր, որոնցից հիշատակելի են Յալովա, Ասլանբեկ, Պարտիզակ…: Այս զանազան տեղերից կան մանր-մունր նմուշներ, բայց մի ամբողջական ուսումնասիրություն չկա»[3]:

Խոսվածքին անդրադարձել է նաև Գ. Ջահուկյանը բազմահատկանիշ-վիճակագրական դասակարգում կատարելիս. բազմահատկանիշ-վիճակագրական դասակարգման ենթակա 120 հայախոս վայրերի մեջ ընդգրկված է նաև Ադափազարը: Եվ քանի որ Գ. Ջահուկյանը բարբառների բազմահատկանիշ-վիճակագրական դասակարգում կատարել է հարյուր հնչյունաքերականական տարբերակիչ հատկանիշների հիման վրա, որոնց առկայությունը աղյուսակներում նշանակվել է պլյուս (+), իսկ բացակայությունը՝ մինուս (-) նշաններով, ապա ինչպես 120 վայրերից յուրաքանչյուրը, Ադափազարը ևս բնութագրվում է պլյուսների և մինուսների որոշ քանակով, այսինքն՝ հնչյունաքերականական որոշակի հատկանիշների առկայությամբ կամ բացակայությամբ[4]:

Ինչպես երևաց վերոնշյալից, Ադափազարի խոսվածքի վերաբերյալ բարբառագիտական գրականության մեջ կան մասնակի դիտարկումներ միայն, մինչդեռ նրա ամբողջական բնութագիրը կարևոր է հայ բարբառագիտության համար: Սույն հոդվածում ներկայացվում է Ադափազարի խոսվածքի բարբառային յուրահատկությունների ընդհանուր բնութագիրը՝ ըստ ՀԲԱ-ի ծրագրով լրացված <<Ադափազարի խոսվածքը>> աշխատանքի:

Ադափազարի խոսվածքը, ըստ միահատկանիշ ձևաբանական դասակարգման, պատկանում է Կը ճյուղին, ըստ վիճակագրական-բազմահատկանիշ դասակարգման՝ Փոքր Ասիայի կամ արևմտյան բարբառախմբի Պոլսի միջբարբառին[5]:

Ադափազարի խոսվածքում գործառող ձայնավոր հնչյունները՝ *ա, ի, է, օ, ու, ը*, համապատասխանում են հինհայերենյան ձայնավորներին: *Ա* հնչյունը գործածվում է հին հայերենի *բ, գ, դ, ձ, ջ*-ից կամ դրանցից առաջացած խուլերից հետո *(բամբակ-պամպակ, բանջար-պանջար, բան-պան, գարուն-կարուն, դաս-տաս, դանակ-տանակ, ձախ-ծախ*), *մ, ն* ռնգայիններից առաջ (*ման-ման, զոքանչ-զօնքանչ, թանձր-թանծըր, մանգաղ-մանկաղ, մանել-մանէլ, քամել-քամէլ, նշան-նըշան* ևն), ինչպես նաև շչականների հարևանությամբ (*աշուն-աշուն, բաժին-պաժին, պաշար-պաշար, խաչակնքել-խաչագընքէլ, արժել-արժէլ, խաչ-խաչ, կարճ-կարճ, չար-չար* ևն):

Ե և *ո* տառերը խոսվածքում չեն գործառում. *ե*-ի դիմաց բոլոր դիրքերում գործածվում են *է*, մասամբ՝ *ի* հնչյունները, իսկ *ո*-ի դիմաց՝ *օ*-ն: Միավանկ և երկվանկ բառերի սկզբում գործածվող *օ* ձայնավորը համապատասխանում է հին հայերենի *ո* ձայնավոր հնչյունին (*որդ-օրթ, ով-օվ, ոչխար-օշխար, ոջիլ-օշլոտ, որդնել- օրթօտէլ, ոռնալ-օռնալ, ոսկի-օսկի* ևն): *Օ* է առկա նաև հինհայերենյան ձայնեղներին (*բ, գ, դ, ձ, ջ*) կամ դրանցից առաջացած խուլերին հաջորդող *ո*-ի դիմաց, այսպես՝ *բոլկ-պօլկ, գործ-կօրծ, դող-տօղ, ձող-ծօղ* ևն: Բառամիջի շեշտակիր, ինչպես նաև նախաշեշտ դիրքում գտնվող *ո*-ին նույնպես համապատասխանում է օ *(թոք-թօք, լող-լօղ, խոզ-խօզ, մոմ-մօմ, խմոր-խըմօր* ևն):

---

[3] **Հ. Աճառյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն,* էջ 352-353:

[4] Տե՛ս **Գ. Ջահուկյան**, *Հայ բարբառագիտության ներածություն,* Երևան, 1972, էջ 52, 71, 83, 109:

[5] Տե՛ս **Գ. Ջահուկյան**, *Հայ բարբառագիտության ներածություն,* Երևան, 1972, էջ 133:

Միավանկ և երկվանկ բառերի սկզբում հինհայերենյան *է*-ին համապատասխանում է *է (եզն-էզ, եփ-էփ, ելանել-էլլէլ, երկու-էրգու, երես-էրէս, երնալ-էրէվալ, երկանք-էրգանք* ևն): *է* ձայնավոր է գործածվում նաև բառամիջի շեշտակիր *ե*-ի դիմաց *(թեփ-թէփ, խելք-խէլք, վեց-վէց, դեղ-տէղ, ցեց-ցէց, աներ-անէր, ավել-ավէլ, ավելցուկ-էվըլցուկ, փեսա-փէսա, շերեփ-շէրէփ* ևն): *Ր*-ից առաջ գտնվող բառասկզբի *ե*-ի դիմաց առկա է *է* կամ *ի* ձայնավոր, այսպես՝ *երեկոյ-էրգուն, երեց-էրէց, երնալ-էրէվալ, երկու-էրգու, երինջ-էրինջ* ևն, բայց՝ *երեք-իրէք, երիցակին-իրիսգին*:

Հինհայերենյան *ու*-ն Ադափազարի խոսվածքում մնացել է անփոփոխ ինչպես ձայնեղներից կամ դրանցից առաջացած խուլերից հետո *(բուրդ-պուռթ, բուք-պուք, գութան-կութան, տուն-տուն, դուռ-տուռ, ձուկ-ծուգ, ջուր-ճուր* և այլն), այնպես էլ շեշտակիր դիրքում *(թունդ-թունդ, թուր-թուր, ութ-ութ, սուգ-սուք, փուշ-փուշ, սուրբ-սուրփ, ուտել-ուտէլ, ուրիշ-ուրիշ* ևն): *Ի* ձայնավորը ևս գրաբարյան *ի*-ի համեմատությամբ փոփոխություններ չի կրել, այսպես՝ *կծիկ-գըձիգ, կին-գին, կնիկ-գընիգ, միտք-միդ, սիրտ-սիրդ, խնամի-խընամի* ևն:

Ադափազարի խոսվածքում հինհայերենյան երկբարբառները պարզեցվել են՝ վերածվելով ձայնավորների: Այսպես՝ հին հայերենի շեշտակիր *այ* երկբարբառի դիմաց առկա է *ա* ձայնավոր *(այդ-ադ, այն-ան, լայն-լան, ծայր-ծար, փայտ-փատ, մայր-մար* ևն): Նախաշեշտ դիրքում դրան համապատասխանում են *է (այրիկ-էրիգ, այրել-էրէլ)* և *ա (վայրի-վարի, քայլել-քալէլ, այսօր-ասօր)* ձայնավորները: Հին հայերենի բառասկզբի *աւ* երկբարբառի փոխարեն գործածվում է օ *(աւր-օր, աւձ-օց, աւծել-օծէլ, աւրէնք-օրէնք, աւրինակ-օրինագ* ևն*)*: *Աւ* երկբարբառին *օխ* հնչյունախումբ է համապատասխանում *եաւթն* և դրանով բաղադրված բառերում, այսպես՝ *օխտ, օխտանասուն*: Հինհայերենյան *ոյ* և *իւ* երկբարբառների փոխարեն խոսվածքում գործածվում է *ու* ձայնավոր *(բոյն-պուն, թոյլ-թուլ, կապոյտ-կապուտ, լոյս-լուս, ոյժ-ուժ* և *ալիւր-ալուր, աղբիւր-ախպուր, հարիւր-հարուր* ևն), *եա* երկբարբառի փոխարեն՝ *է* (*լեառն-լէռ, կորեակ-կօրէկ, ցորեան-ցօրէն, սեաւ-սէվ, գրեաց-գըրէց, սիրեաց-սիրէց* ևն):

Ադափազարի խոսվածքը հատկանշվում է բառասկզբի ձայնեղ պայթականների (*բ, գ, դ, ձ, ջ*) *խլությամբ* (*պ, կ, տ, ծ, ճ*), *այսպես՝ բերել-պէրէլ, բարեկամ-պարէգամ, բրինձ-պըրինծ, բերան-պէրան, գրկել-կըրկէլ, դողալ-տօղալ, դրացի-տըրացի, ձմերուկ-ծըմէրուկ, ջուր–ճուր* ևն: Այս հնչյունները, սակայն, ըստ խոսվածքը գրանցողի, հստակ խուլեր չեն. տատանվում են ձայնեղի և խուլի միջև[6]:

Բառասկզբի խուլ պայթական և պայթաշփական բաղաձայնները (*պ, կ, տ, ծ, ճ*) ևս *Ադափազարի խոսվածքում արտաբերական հստակություն չունեն.* դրանք մերթ ձայնեղ (բ,գ,դ, ձ, ջ*),* մերթ խուլ (պ, կ, տ, ծ, ճ) հնչյուններ են արտաբերվում՝ պայմանավորված հնչյունական շղթայում նրանց նախորդող հնչյունի բնույթով (խուլից հետո՝ խուլ, ձայնավոր, ձայնեղ և ձայնորդ հնչյուններից հետո՝ ձայնեղ), այսպես՝ *Կա չրգա բան մը կա: Չօրս հատ կօջագ, էրգու գօջագ, հինգ դարվա, վէց դարէգան* ևն:

Ր-ից հետո գտնվող ձայնեղ պայթականներն ու կիսաշփականները, կորցնելով ձայնեղության հատկանիշը, վերածվել են շնչեղ խուլ *փ, թ, ք, ց, չ* հնչյունների, այսպես՝ *զարդարանք-զառթարանք, որբ-վօրփ, կարդալ-կառթալ, վարդ-վարթ, փորձանք-փոռծանք, որդնել-օրթընէլ, էգ-էք, խաբել-խափէլ, ոջիլ-օչիլ, օձ-օց* ևն: *Ղ>խ*-ին

[6] Տե՛ս ՀԲԱՆ, Նիկոմեդիա, Ադաբազար, 306:

հաջորդող դիրքում *բ, գ, դ, ձ, ջ* ձայնեղներին բնորոշ է խլացման հատկանիշը, այսպես՝ *աղբյուր-ախպուր, եղբայր-ախպար, խեղդել-խէխտէլ, ողջ-օխճ* են:

Բառամիջի միջձայնավորային և բառավերջի ետձայնավորային դիրքերում գտնվող խուլերը (*պ, կ, տ, ծ, ճ*), կորցնելով խլության հատկանիշը, վերածվում են ձայնեղների, օրինակ՝ *կապ-կաբ, կոպ-կօբ, շալակ-շալագ, ազատել-ազադէլ, կատու-կադու, կարկուտ-կարգուդ, կոտոշ-կօդօշ* և այլն: Խուլ շփականներից հետո գտնվող դիրքում դրանք փոփոխության չեն ենթարկվում *(հասկանալ-հասկընալ, բախտավոր-պախտավօր, նստել-նըստէլ, ոսկի-օսկի, ոսկոր-օսկոր, վաստակել-վաստըկէլ* են): Անփոփոխ են մնում նաև բառամիջի և բառավերջի շնչեղ խուլերը *(եփել-էփէլ, խփել-խըփէլ, թուղթ-թուխթ, մութ-մութ, դժոխք-տըժօխք, շաբաթ-շապաթ* են):

Փոփոխություն չեն կրում նաև շփական *ջ, ճ, չ, ժ, շ* հնչյունները բառամիջի նախաձայնավորական դիրքում (*գիշեր-կիշէր, մշակ-մըշակ, շփել-շըփէլ, շատ-շատ, շինել-շինէլ* են), մինչդեռ բառամիջի նախաբաղաձայնական դիրքում առկա է կիսաշփականների՝ շփականության դրսևորում, այսպես՝ *ամաչկոտ-ամըշկօդ, աչք-աշկ, մեջք-մէշկ, միջնակ-միշնագ, ինչքան-իշքան, իջանել-իշնալ* և այլն:

Հ և *խ* հնչյունները գործառում են բառի բոլոր դիրքերում՝ չկրելով որակական որևէ փոփոխություն, այսպես՝ *հազ-հազ, համ-համ, հալել-հալէլ, հաց-հաց, հինգ-հինգ, հինել-հինէլ, հոս-հօս, դահիճ-տահիջ, ռեհան-ռըհան, խաղ-խաղալ, խրատ-խըրադ, ծախել-ձախէլ, ծուխ-ծուխ, նախիր-նախիր* են:

Ադափազարի խոսվածքում շեշտակիր է վերջին վանկը, այսպես՝ *մոռանալ-մօռնա՛լ, սատակել-սադգէ՛լ, փաթթաթել-փաթթէ՛լ, ցամաքել-ցամքէ՛լ* են: Բառաթեքման ժամանակ փակ վանկի շեշտազրկված *ի* ձայնավորը պահպանվում է, օրինակ՝ *ձիլ-ձիլին, սիրդ-սիրդին, քիթ-քիթին* են: Այն փոփոխության չի ենթարկվում նաև բառավերջի բաց վանկում, օրինակ՝ *գոտի-կօդիին, հայելի-հալլիին, խընամի-խընամիին, փոշի-փօշիին* են: Չեն փոփոխվում նաև փակ և բաց վանկերի շեշտազրկված *ու (թուր-թուրին, թուզ-թուզին, թուր-թուրին, ջուր-ջուրին, մուխ-մուխին, կադու-կադուին, թութու-թութուին, մէղու-մէղուին, փէսացու-փէսացուին* են), փակ վանկի շեշտազրկված *է (դէզ-դէզին, էշ-էշուն, ձէթ-ձէթին, սէզ-սէզին, սէր-սէրին, դէր-դէրօջ* են) և *ա (դանագ-դանագին, կաքավ-կաքավին, հավադ-հավադին, ջագադ-ջագադին, քաղաք-քաղաքին* են) ձայնավորները:

Ադափազարի խոսվածքին բնորոշ է շեշտանախորդ վանկերի ձայնավորների սղում եռավանկ բառերում, այսպես՝ *գողանալ-կօղնալ, թաթախել-թաթխէլ, լոգանալ-լօյնալ, զարկանել-զարնէլ, բուսանել-պուսնէլ* են: Ինչպես նախաշեշտ, այնպես էլ շեշտակիր դիրքերում *ա*-ն փոփոխության չի ենթարկվում, օրինակ՝ *ծամել-ձամէլ, ցանել-ցանէլ, քացախ-քացախ, աղ-աղ, աջ-աչ, թաս-թաս, նագ-նագ, չափ-չափ* են:

Խոսվածքում առկա են բաղաձայնների անկման մի շարք դեպքեր: Հինհայերենյան *ն* վերջնահնչյունով միավանկ բառերը գործառում են առանց վերջնահնչյուն *ն*-ի, այսպես՝ *ամառն-ամառ, ատամն-ատամ, թոռն-թօռ, ծունկն-ձունգ, մութն-մութ, մուկն-մուգ* և այլն: *Ինն (ինը)* և *ինքն (ինքը)* բառերում *ն*-ի անկումը ուղեկցվել է գաղտնավանկի *ը*-ի պահպանմամբ: Խոսվածքին բնորոշ է նաև պայթականներից ու կիսաշփականներից առաջ որոշ բառերում *ն*-ի հավելման երևույթը, այսպես՝ *ամաչել-ամըշնալ, կտուց-կըտուց, ճանաչել-ճանշընալ, մեք-մէնք*:

Ադափազարի խոսվածքում գործառում են *–եր (էր)* և *-ներ (նէր)* հոգնակերտները, որոնց զուգորդելիությունը թվանիշ հիմքերին պայմանավորված է դրանց ձևաիմաստային առանձնահատկություններով: *-Եր (էր)* հոգնակերտ

վերջավորություն են ստանում միավանկ բառերը *(խոտ-խոդէր, խոզ-խոզէր, միս-միսէր, պառց-պառցէր, մազ-մազէր* և ևն*)*, կենդանիների՝ միավանկ հիմքով անունները *(արչ «արջ»-արչէր, ծի-ծիէր, էշ-էշէր* ևն*)*, գրաբարյան *-ն* վերջնահնչյունով միավանկ բառերը, ընդ որում՝ դրանց գերակշիռ մասը հատկանշվում է հոգնակերտից առաջ *ն* վերջնահնչյունի անկմամբ *(տուռ «դուռն»-տուռէր, ձունգ-ձունգէր, պէռ «բեռն»-պէռէր, կառ «գառն»-կառէր, մուգ-մուգէր, նուռ-նուռէր, հարս-հարսէր)*, նաև այն երկվանկ բառերը, որոնց վերջին վանկը գաղտնավանկ է, այսպես՝ *ասխ «աստղ»-ասխէր, սանր-սանրէր, մանր- մանրէր: -Եր (էր)* հոգնակերտ են ստանում նաև միավանկ վերջնաբաղադրիչով այն բարդ բառերը, որոնց վերջնաբաղադրիչը պահպանում է իր իմաստային ինքնուրույնությունը, այսպես՝ *սապօնձուր «օճառաջուր»-սապօնձուրէր, մորքուր* «մորաքույր»*-մորաքուրէր, աղձուր* «աղաջուր»*-աղձուրէր* ևն :

Բազմավանկ բառերի հոգնակիի կազմության մեջ Ադափազարի խոսվածքում առանձնացվում է *-ներ (նէր)* հոգնակերտ վերջավորությունը, այսպես՝ *անուն-անուններ, գոմէշ «գոմեշ»-գոմէշներ, իլիգ «իլիկ»-իլիգներ, խընձօր «խնձոր»-խընձօրներ, ձաղիգ «ծաղիկ»-ձաղիգներ* ևն: Ձայնավորով վերջացող բազմավանկ բառերը ևս հոգնակին կազմում են *-ներ* թվանիշ վերջավորությամբ, օրինակ՝ *քէնի* «քենի»*-քէնիներ, ճորի* «ջորի»*-ճորիներ, գինի-գիներ, սադանա* «սատանա»*-սադանաներ, հարսունցու «հարսնացու»-հարսունցուներ, վրգա* «վկա»*-վրգաներ* ևն:

Անվանական հոլովման համակարգում ձևային արտահայտությամբ տարբերակվում են ուղղական, սեռական-տրական, բացառական, գործիական հոլովաձևերը: Սեռական-տրական հոլովաձևերը, որոնք բնութագրվում են նաև հոդառությամբ, իրենց ձևային արտահայտությունը ստանում են հոլովական վերջավորություններով կամ հնչյունական հերթագայություններով:

Ընդհանրական արժեք ունեցող ամենատարածված հոլովանիշ թեքույթը եզակի թվի հարացույցում *ի* վերջավորությունն է: Այս հոլովական վերջավորությամբ են սեռական-տրական հոլովաձևը կազմում գրաբարյան *ն* վերջնահնչյունով բառերը (*կառ* «գառն»*-կառի(ն), տուռ* «դուռն»*-տուռի(ն), ձունգ* «ծունկն»*-ձունգի(ն), ծուգ* «ձուկն»*-ծուգի(ն), մուգ-մուգի(ն), մադ-մադի(ն), նուռ «նուռն»-նուռի(ն)* և այլն), նախկինում *ք* հոգնակերտ ունեցող բառերը (*խէլք-խէլքի(ն), միտք-միտքի(ն), հարսանիք-հարսանիքի(ն)* ևն), կենդանիների և թռչունների անունները (կաքավ-կաքավի*(ն)*, կատու-կատուի*(ն)*, հավ-հավի*(ն)*, աղվէս-աղվէսի*(ն)* ևն), անձնանունները (Նշան-Նըշանի*(ն)*, Անուշ-Անուշի*(ն)*, Սաթիկ-Սաթիկի*(ն)* ևն) և տեղանունները (Պարտիզակ-Պարտիզակի, Ադափազար-Ադափազարի, Արմաշ-Արմաշի ևն): *Ի* հոլովանիշ թեքույթը ընդգրկում է նաև փոխանվանաբար գործածվող խոսքի մասերը (*մէնձը «մեծը»-մէնձին, աղվորը «գեղեցիկը»-աղվորին, սէվը-սէվին, էփողը-էփողին, բըզդիգը «փոքրիկը»-բըզդիգին* ևն): Ազգակցական հարաբերություն ցույց տվող բառերի գերակշիռ մասը և դրանցով բաղադրված բարդությունները սեռական հոլովաձևերը կազմում են հոլովանիշ հիմքի և *-ոջ* թեքույթի համադրությամբ, օրինակ՝ *քուր «քույր»-քըրոջ, տէր-տէրոջ, դաքըր «տեգր»-դաքըրոջ, կէսուր «սկեսուր»-կէսրոջ, դալ «տալ»-դալոջ, ընգէր-ընգէրոջ* ևն: Ժամանականիշ բառերի սեռական հոլովաձևերը կազմվում են *-վան* հոլովական վերջավորությամբ, այսպես՝ *ամառ-ամառվան, առդուն «առավոտ»-առդվան, կիշէր «գիշեր»-կիշէրվան, իրիկուն «երեկո»-իրկըվան, շապատ «շաբաթ»-շապատվան, ցէրէկ «ցերեկ»-ցէրէկվան, օր-օրվան* ևն:

Գոյականների հոգնակի թվաձևերի սեռական հոլովաձևերը կազմվում են *ու* հոլովական վերջավորությամբ, այսպես՝ *շունէր* «շներ»-*շունէրու/ն/, ճուրէր* «ջրեր»-*ճուրէրու/ն/*, *կովէր-կովէրու*, *տունէր* «տներ»-*տունէրուն, քաղաքնէր-քաղաքնէրուն* ևն:

Ադափազարի խոսվածքին բնորոշ է իրի և անձի առումների տարբերակումը. ուղիղ խնդիրը իրանիշ գոյականների դեպքում դրվում է ուղղականաձև (հաց ուդէլ, դուն շինէլ ևն), իսկ անձնանիշների դեպքում՝ տրականաձև հայցականով (*հօրը սիրէլ, դրզին ձէձէլ* ևն): Բացառական հոլովը ձևավորվում է *–էն* վերջավորությամբ, որն ավելանում է հոլովանիշ հիմքին, այսպես՝ *աղվէսէն* «աղվեսից»-*աղվէսնէրէն, թոռէն* «թոռից»-*թոռէրէն, հացէն-հացէրէն, լէրէն* «լեռից»-*լէրնէրէն, խօղէն-խօղէրէն* ևն: Գործիական հոլովի իմաստը արտահայտվում է *-ով* հոլովանիշ թեքույթով բաղադրված կազմություններով, այսպես՝ *կէղով* «գյուղով»-*կէղէրով, աշկով* «աչքով»-*աշկէրով, ամիսով* «ամսով»-*ամիսնէրով, քարով-քարէրով, ծէռքով-ծէռքէրով* ևն: Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ ազգակցանիշ բառերի բացառական և գործիական հոլովաձևերում առկա է *մ* հնչյունը, այսպես՝ *եղբօրմէ, եղբօրմով*[7]: *Ոջ, վա, ան* արտաքին հոլովումների և ներքին թեքման գոյականների բացառական և գործիական հոլովները կազմվում են ուղղականի հիմքից, այսպես՝ *գընիգ «կնիկ»-գընիգէն-գընիգով, մար «մայր»-մարէն-մարով, մուգ «մուկ»-մուգէն-մուգով, դուն «տուն»-դունէն-դունով, թոռ «թոռ»-թոռէն-թոռով* ևն: Ներգոյական հոլովի իմաստը Ադափազարի խոսվածքում դրսևորվում է վերլուծական կազմությամբ, որը բաղադրվում է *մէջ* հետադրությամբ և սեռական հոլովաձևերով *(խօղին մէջը, ճուրին մէջը, տաշտին մէջը, աշխարին մէջը, փօրին մէջը* ևն*)*:

Ածականի գերադրական աստիճանը կազմվում է *ամեն* բառի հոլովված ձևով, այսպես՝ *ամէնէն կէշ «տգեղ», ամէնէն պարս «բարձրը», ամէնէն բրզդիգ, ամէնէն աղէգ «լավ»* ևն: Թվականի բաշխականության իմաստը դրսևորվում է քանակական թվականի կրկնությամբ՝ *էրգու-էրգու, իրէք-իրէք, վէց-վէց, օխտը-օխտը* ևն: Դասական թվականները կազմվում են *–օրդ, -րօրդ, -էրօրդ* ածանցներով՝ *վէցէրօրդ, չօրօրդ, հինգէրօրդ, յէրգըրօրդ* ևն: *Յոթանասուն* (յոթանասուն), *ութսուն* (ութսուն), *իննսուն* (ինիսուն) թվականների դիմաց փոխառյալ թվականներ չեն գործածվում:

Ես, դու, մենք, դուք անձնական դերանունների տրական հոլովը կազմվում է գրաբարյան հոլովաձևերի (ինձ, մեզ, քեզ, ձեզ) հնչյունական տարբերակների և *ի* վերջավորության բաղադրությամբ, այսպես՝ *ինձի, քէզի, մէզի, ծէզի*[8]: Հայցական հոլովը տրականաձև է (*գըսիրէ ընձի, քէզի, մէզի, ծէզի*): Անձնական դերանունների բացառական հոլովաձևը կազմվում է տրականի հիմքից *-մէ* հոլովանիշ թեքույթի բաղադրմամբ, այսպես՝ *ինձմէ, քէզմէ, մէզմէ, ծէզմէ, իրենմէ, իրենցմէ,* իսկ գործիականը՝ տրականի հիմքի և *–մով* վերջավորության զուգադրությամբ, այսպես՝ *ինձմով, քէզմով, մէզմով, ծէզմով, իրմով, իրենցմով*[9]: Եզակի 3-րդ դեմքը (նա) արտահայտվում է *ան* (Ան կընաց «Նա գնաց»), իսկ հոգնակի 3-րդ դեմքը՝ *անօնք* (Անօնք կացին «Նրանք գնացին») ձևերով: Անձնական դերանվան եզակի 3-րդ դեմքի սեռական հոլովը կազմվում է *անօր* ձևով *(անօր դունը* «նրա տունը»*, անօր անունը* «նրա անունը»*)*: *Ինքը* դերանվան եզակի հայցականը ուղղականաձև է՝ *ինքը (Ինքը զինքը գըսիրէ* «Նա իրեն է սիրում»), իսկ հոգնակին՝ տրականաձև՝ *իրէնց (Անօնք իրէնց գըսիրին* «Նրանք իրենց են սիրում»):

---

[7] Տե՛ս Գ. Ջահուկյան, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Ե., 1972, էջ 83:
[8] Տե՛ս նույն տեղը:
[9] Տե՛ս նույն տեղը:

Այս, այդ, այն, ցուցական դերանուններին խոսվածքում համապատասխանում են *աս, ադ, ան* հնչյունափոխական տարբերակները *(աս դունը «այս տունը», ադ ձառը «այդ ծառը», ան մարթը «այն մարդը»)*, որից ենթադրվում է, որ խոսվածքում պահպանված է ցուցական դերանունների եռանդամությունը Վերջիններս արտահայտում են նաև *սա, դա, նա* ցուցական դերանունների իմաստը, օրինակ՝ *Աս ձառ է* «Սա ծառ է»: *Ադ Հակօփն է* «Դա Հակոբն է»: Վերոնշյալ դերանունների սեռական-տրական հոլովաձևերը կազմվում են *այսր, այդր, այնր* տիպի հիմքով, այսպես՝ *ասօր, ադօր, անօր* դունը, *ասօր, ադօր, անօր* մօտէցավ: Սրանց եզակի թվի բացառական և գործիական հոլովաձևերը կազմվում են հինհայերենյան ուղղականի հիմքից (*ասկէ-ասօվ, ատգէ-ատօվ, անկէ-անօվ)*, իսկ հոգնակի թվի ձևերը՝ հինհայերենյան սեռականի (*ասօնցմէ, ադօնցմէ, անօնցմէ, ասօնցմօվ, ադօնցմօվ, անօնցմօվ*): Հոգնակի թվի ուղղական հոլովի ձևերն են՝ *ասօնք, ադօնք, անօնք*:

Ադափազարի խոսվածքում անորոշ դերբայը հատկանշվում է 2 լծորդությամբ (գրաբարյան 4 լծորդություններից (ա, ի, ե, ու) պահպանվել են 2-ը)՝ *ա, է*, օրինակ՝ *էրթալ, բօռալ, վրլալ, նըստէլ, դէսնալ, առնէլ, խըմէլ, մէռնէլ* են: Վաղակատար դերբային բնորոշ է *–էր* վերջավորությունը՝ *մընացէր իմ, զարմացէր իմ* են, հարակատարին՝ *–ած*, այսպես՝ *էփած, նըշանված, զարմացած* են: Գ. Ջահուկյանը նշում է նաև *ուկ*-ով հարակատար[10]: *Ա* խոնարհման բայերի ենթակայական դերբայը կազմվում է անցյալի հիմքով, օրինակ՝ *աղցող, կօղցող, զարմացող, մօտէցող, հասկըցող, վախցող, ուրախացող* են: *Գալ, տալ, լալ* բայերի ենթակայական դերբայը արտահայտվում է *էկող, լացող, դըվող* ձևերով: Ժխտական դերբայը իմաստը արտահայտվում է անորոշի հիմքի և *-էր, -ար, -իր* վերջավորությունների զուգորդությամբ բաղադրված ձևերով՝ *(չիմ) ըսէր, (չիմ) մընար, (չիմ) խօսիր*:

Օժանդակ բայի եզակի 3-րդ դեմքը արտահայտվում է *է*–ով, օրինակ՝ *Ան աղէգ մարթ է «Նա լավ մարդ է»: Դըղան հիվանտ է «Երեխան հիվանդ է»:* Օժանդակ բայի անցյալ ժամանակը դրսևորվում է պարզ ձևերով, այսպես՝ *էս էի, տուն էիր, ան էր, մէնք էինք, դուք էիք, անօնք էին*:

Ադափազարի խոսվածքում, ինչպես արևմտյան խմբակցության բարբառների մի մասում, եղանակային իմաստները արտահայտության պլանում դրսևորվում են 4 կառուցատիպերով, որոնց բովանդակության պլանում համապատասխանում է եղանակային 5 իմաստ՝ սահմանական-ենթադրական, հարկադրական, ըղձական և հրամայական: Սահմանական եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակաձևերի իմաստներն արտահայտելու համար գործածվում են հինհայերենյան ներկայի և անցյալի կազմությունների և *կու* (կը/գը/գ) եղանականիշի զուգորդությամբ կառույցները, այսպես՝ *կըկըրէմ «գրում եմ», կըկըրէս, կըկըրէ, կըկըրէնք, կըկըրէք, կըկըրէն, գուդիմ «ուտում եմ», գուդէս, գուդէ, գուդինք, գուդիք, գուդին*:

Ադափազարի խոսվածքում տարբերակվում են ընդհանրական և շարունակական ներկաները: Շարունակականի իմաստը դրսևորվում է հինհայերենյան ներկայի ձևերի և *հայ* ժամանականիշ բառ-մասնիկի զուգորդությամբ, այսպես՝ *ուտիմ հայ, ուտէս հայ, ուտէ հայ, ուտէնք հայ, ուտէք հայ, ուտէն հայ, գառթամ հայ, գառթաս հայ, գառթա հայ, գառթանք հայ, գառթաք հայ, գառթան հայ:*

Սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակի իմաստը դրսևորվում է *պիտի* (տը/տ) եղանականիշի և բայի դիմավոր ձևերի հարադրությամբ՝ *տուտիմ, տուտէս,*

[10] Տե՛ս Գ. Ջահուկյան, Հայ բարբառագիտության ներածություն, էջ 109:

տուտէ, տուտինք, տուտէք, տուտին կամ *տըմընամ, տըմընաս, տըմընա, տըմընանք, տըմընաք, տըմընան*: Վերջիններս բազմիմաստ են. արտահայտում են նաև հարկադրական եղանակի ժամանակաձևերի իմաստը:

Անցյալ կատարյալը կազմվում է պարզ ձևերով՝ *խըմէցի, խըմէցիր, խըմէց, խըմէցինք, խըմէցիք, խըմէցին, հասա, հասար, հասավ, հասանք, հասաք, հասան*: *Ե* խոնարհման պարզ բայերի անցյալ կատարյալի իմաստը դրսևորվում է անցյալի ցոյական հիմքով և ներգործաձև վերջավորություններով բաղադրված կազմություններով, այսպես՝ *սիրէցի, սիրէցիր, սիրէց, սիրէցինք (անք), սիրէցիք, սիրէցին*: Գ. Ջահուկյանը առաջին /ել/ և 3-րդ լծորդության /ալ/ անաձանց բայերի կատարյալի հոգնակի 1-ին դեմքում նշում է *ա* ձայնավորով վերջավորություն՝ գրեցանք և այլն [11] : Վաղակատար ժամանակի իմաստը արտահայտվում է վաղակատար դերբայի և օժանդակ բայի խոնարհված ձևերի հարադրությամբ՝ *կըրէր էմ, կըրէր էս, կըրէր է, կըրէր էնք, կըրէր էք, կըրէր էն*: Հարակատար ժամանակի իմաստը ինչպես կրավորական, այնպես էլ ներգործական և չեզոք սեռի բայերի դեպքում դրսևորվում է *-ած* վերջամասնիկն ունեցող հարակատար դերբայով՝ *խափված էմ, խափված էս, խափված է…, կըրած էմ, կըրաձ էս, կըրաձ է…*: Ըստ Հ. Խաչատրյանի՝ վաղակատար ժամանակի նշանակությամբ հաճախադեպ է հարակատար դերբայով բաղադրված կառույցների գործածությունը[12]:

Խոսվածքում ըղձականի իմաստով գործածվում են գրաբարյան ներկա և անցյալ անկատար բայաձևերը, որոնք, կրելով միայն հնչյունական փոփոխություններ, ձևային տարբերակվածությամբ չեն հատկանշվում, այսպես՝ *կըրէյի, կըրէյիր, կըրէր, կըրէյինք, կըրէյիք, կըրէյին, մընայի, մընայիր, մընար, մընայանք, մընայիք, մընային*: Ենթադրական եղանակի իմաստը դրսևորվում է ըղձական եղանակի բայաձևերի և *կը* (կ) եղանականիշի համադրությամբ բաղադրված կառույցներով, այսպես՝ *կըկըրէմ, կըկըրէս, կըկըրէ, կըկըրէնք, կըկըրէք, կըկըրէն, կըսէյի, կըսէյիր, կըսէր, կըսէյինք, կըսէյիք, կըսէյին*, հարկադրականը՝ *պիտի (տը/տ)* եղանականիշ մասնիկներով զուգորդված կազմություններով:

Հրամայական եղանակի եզակի թվի ձևերը կազմվում են *է, ա, իր* վերջավորություններով: *Է* վերջավորություն են ստանում *ե* խոնարհման պարզ բայերը, այսպես՝ *աբրէ, ձամէ, գըրէ, գաբէ, պադմէ, սիրէ, նըստէ, փօխէ, քամէ* ևն, *-ա* վերջավորություն՝ *ա* խոնարհման պարզ բայերի հրամայական եղանակի ձևերը, որը համադրվում է ներկայի հիմքին, օրինակ՝ *մընա՛, խընդա՛, կարթա՛, հավադա՛* ևն: *Աղալ* և *խաղալ* բայերի հրամայականը կազմվում է անցյալի ցոյական հիմքի և *-իր* վերջավորության բաղադրությամբ՝ *ախցի՛ր, խախցի՛ր: Ե* և *ա* խոնարհման ածանցավոր բայերը հրամայական եղանակի ժամանակաձևերը կազմում են *-իր* վերջավորությամբ, այսպես՝ *անցի՛ր, էլի՛ր, իճի՛ր, իմացի՛ր, հասկըցի՛ր* ևն: Հրամայականի հոգնակի թվի ձևերին հատուկ է *–էք* վերջավորությունը, որը համադրվում է անցյալի ցոյական հիմքին, այսպես՝ *խըմէցէ՛ք, մաղէցէ՛ք, բադմէցէ՛ք և պարսըցէ՛ք, իմացէ՛ք, վըլացէ՛ք, հասկըցէ՛ք, մօդէցէ՛ք, մօռցէ՛ք* ևն:

Վերոնշյալից հետևում է, որ Ադափազարի խոսվածքում իմաստային տարբերակվածություն են դրսևորում *կու (գը/գ)* և *պիտի (տը/տ)* եղանականիշ մասնիկներով կազմությունները: *Կու* եղանականիշով բաղադրված կառույցները արտահայտում են ենթադրական ապառնիի և անցյալի ապառնիի, սահմանական

[11] Տե՛ս նույն տեղը:
[12] Տե՛ս ՀԲԱՆ, Ադափազար, 306:

ներկայի և անցյալ անկատարի իմաստներ, իսկ *պիտի*-ով կազմությունները՝ սահմանական և հարկադրական ապառնիի և անցյալի ապառնիի:

Ժխտական խոնարհման կառույցները Ադաբազարի խոսվածքում հատկանշվում են նախամասնիկավորմամբ: Խոսվածքում գործառող ժխտական նախամասնիկներն են *չ*-ն և *մի*-ն: Եղանականիշ նախամասնիկ չունեցող ժամանակաձևերի (դերբայակազմ ժամանակաձևեր, անցյալ կատարյալ, ըղձական (անցյալ-ապառնի) ժխտական կազմությունները բաղադրվում են *չ* ժխտական մասնիկով, որը համադրվում է հաստատական խոնարհման ձևերին, այսպես՝ անց. կատ.՝ *չըգըրէցի, չըգըրէցիր, չըգըրէց, չըգըրէցինք, չըգըրէցիք, չըգըրէցին,* ըղձ. ապառնի՝ *չըխըմիմ, չըխըմէս, չըխըմէ, չըխըմինք, չըխըմէք, չըխըմին: Գը* (գ) եղանականիշ մասնիկ ունեցող ժամանակաձևերի ժխտականը կազմվում է ժխտական դերբայի (կամ նրա փոփոխակների) և օժանդակ բայի ժխտական ձևերի հարադրությամբ, այսպես՝ *չէմ սիրէր, չէս սիրէր, չըսիրէր, չէնք սիրէր, չէք սիրէր, չէն սիրէր*: *Պիտի* եղանականիշով բաղադրված կազմությունների ժխտական խոնարհման ձևերում *չ* մասնիկը *չի* ձևով դրվում է եղանականիշին նախադաս, այսպես՝ *չի տըխըմիմ «չպիտի խմեմ», չի տըխըմէս, չի տըխըմէ, չի տըխըմինք, չի տըխըմէք, չի տըխըմին*: Արգելական հրամայականի իմաստը արտահայտվում է *մի* արգելական մասնիկի նախադաս կիրառությամբ, այսպես՝ *մի խաղա՛ր, մի մընա՛ր, մի էրթա՛ր, մի գարթա՛ր, մի խօսի՛ր* ևն:

Ադափազարի խոսվածքում որոշյալությունը դրսևորվում է *ը* և *ն* որոշիչ հոդերով, այսպես՝ *Ձառը ծախկէցավ «*Ծառը ծաղկեց»*: Լէզուն էրգան է* «Լեզուն երկար է»: *Ն* որոշիչ հոդը գործառում է ձայնավորահանգ բառերի դեպքում: Խոսվածքը հատկանշվում է *մը/մըն* անորոշ հոդի հետադաս գործածությամբ, այսպես՝ *էրիգ, գընիգ մըն էն ըղէր «*Մի մարդ ու մի կին են եղել»: *Օր մը մարթը գըհըէվատնա* «Մի օր այս մարդը հիվանդանում է»:

Հատկացուցիչի և հատկացյալի համաձայնությունը արտահայտվում է համանիշ կառույցների գործածությամբ՝ որոշյալ հատկացյալի հետ որոշյալ հատկացուցիչ *(ձառին յափրախը «տերև», գէդին ջուրը արդին խօդը, ձիին բօչը)* և որոշյալ հատկացյալի հետ անորոշ հատկացուցիչ *(ձառի յափրախը, գէդի ջուրը, արդի խօդը, ձիի բօչը)*: Ենթակայի և ուղիղ խնդրի շարադասությունը ազատ է: Ուղիղ խնդիրը կարող է դրվել ստորոգյալին նախադաս (Գադուն մուգ բըռնէց) կամ հետադաս (Գադուն բըռնէց մուգ): Անձի անունների դեպքում ուղիղ խնդիրը դրվում է տրական հոլովով (*Քիրքորը հազը գընէ Արշակին* «Գրիգորը սիրում է Արշակին»: *Քիրքորը Արշակին հազը գընէ* «Գրիգորը Արշակին է սիրում», իսկ իրի անունների դեպքում՝ ուղղականով *(Մինասը քար գըտաշէ, խօղ կըպէրէ* «Մինասը քար է տաշում, հող է բերում»: *Չամուռ դու՛ր վարպէտին* «Ցեխ տու՛ր վարպետին»): Ուղղականաձև հայցականով է դրվում անորոշ դերբայով արտահայտված նպատակի պարագան, այսպես՝ *Մոշ քաղէլ կացին* «Գնացին՝ մոշ քաղելու», *Ախճիգ ուզէլ էգան* «Եկան՝ աղջիկ ուզելու»: Տեղի պարագայի իմաստը դրսևորվում է վերլուծական *(մէջ* կապ+սեռական հոլովաձև՝ *Ամանին մէջ ճուր կար* «Ամանի մեջ ջուր կա»*: Տաշտին մէջ հաց չըկա* «Տաշտում հաց չկա») և համադրական (հայցական հոլովաձև՝*Այքին կըպանին «Այգում աշխատում են», Կէղը կապրի «Գյուղում կապրի»)* կառույցներով:

ՀԲԱ-ի ծրագրով տրված հասկացական-բառանվանողական զուգաբանություններին Ադափազարի խոսվածքում համապատասխանում են հնչյունական տարբերակներ և բառային տարբեր արտահայտություն ունեցող ձևեր:

Ստորև ներկայացվում են հասկացական-բառանվանողական այն զուգաբանությունները, որոնք Ադափազարի խոսվածքում բառային այլ արտահայտություն ունի: Դրանք են՝ գազաթ-դափա, քամի-հով, ծիածան-գամար, ցող-չիգ, կաթիլ-բուդ, սառույց-բուզ, ստվեր-շուք, կողմ-թարաֆ, ծայր-ճօթ, անկյուն-բուջախ, առաստաղ-թավան, երդիկ-բաջա, զուգարան-պէտքարան, ջրհորդան-օլուխ, ածուխ-քէմիր, եկեղեցի-ժամ, ցեխ-չամուռ, աթար-թէզէք, կայծ-մօծիր, արմատ-քօք, տերև-յափրախ, կեղև-ղաբուխ, կորիզ-գուդ, սերմ-թօխում, եգիպտացորեն-միսիր, լոբի-ֆասուլյա, դեղձ-շաֆտալու, կաղին-ֆունդուխ, նուշ-պատէմ, ցոգոլ-ղայխիսի, սածիլ-ֆիդէ, գազար-քաշիր, դանդուռ-փըրփըրէմ, ուրց-քէբաբօթի, փիփերթ-բաղըրջուգ, ծղոտ-կուլաշ, կողով-սափաթ, փոցխ-տըրմըխ, հեսան-մասատ, թթխմոր-մայա, փլավքամիչ-սուզգաշ, կարաս- բօղուգ, կճուճ- քուփ, խցան-մանթար, ձագար-հունի, պարան-չուվան, առասան, ակնոց-գօզլիգ, համրիչ-թըզբէխ, ձեռնոց-ալդիգ, քղանցք-փէշ, տրեխ-չարուխ, տրեխի քուղ-սըռըմ, բարուր-ղունդախ, օժիտ-ճըհէզ, նոր տարի-գաղանդ, ծննդկան-դըղասկան, սկեսրայր-պարընդատ, անորորդի-ղայինչի, ամուսին-էրիգ, տագերկին-նէր, արու զավակ-մանչ, հարևան-տըրացի, որսորդ-ավջի, հովիվ-չօբան, անասուն-հայվան, կրիա-թասպաշի, չղջիկ-կիշէրհավուգ, մողես-ղարդաշիլ, սարդ-մամուգ, անձրևորդ-սօղըլճան, խխունջ-քառթօշ, հնդկահավ-կուլու, բու-ղուլուղուլու, կաչաղակ-թավակօթիկ, աքաղաղ-խօրօզ, վառեկ-փիլիչ, թուխս-գուռթ, խայթոց-կիծ, ատամ/ն/-արղա, բուռ-ավուշ, բռունցք-յումրուխ, ազդր-պուդ, պարանոց-ճիտ, կոկորդ-բօղազ, մեջք-գըռնագ, եղջյուր-կօտօշ, թևատակ-անութ, շրթունք-պըռգունք, արտևանունք-թարթիչ, վերք-յարա, գորտնուկ-կօծիծ, թույն-զէհիր, խաչ-փաչա, աղանձ-ղավուրղա, հոլ-տօպաճ, ճոճանակ-սալընջախ, քարկտիկ-վէգ, սրինգ-ցավալ, ժամանակ-ատէն, գեղեցիկ-աղվօր, լավ-աղէգ, նիհար-զայիֆ, թանկ-սուղ, կաղ-թօփալ, համր-դիլսըզ, պեպնոտ-ցանօդ, գանգուր-կըռճիկ, քաղցած-անօթի, փափուկ-կակուղ, ժլատ-կըծծի, մերկ-չըլպախ, կիսրար-օրթախ, քանդել-քակէլ, մտցնել-խօթէլ, պլոկել-կեղպըլէլ, մեխել-կամէլ, հավաքել-ժօղվէլ, սառչել-պաղէլ, ավարտել-լըմցընէլ, փափկել-կակուղնալ, սպիտակել-ճէրմագէլ, ամուսնանալ-կարքըվէլ, նվագել-չալէլ, համբուրել-պաքնէլ, զբոսնել-պըտրտէլ, իզուր-պարապ, կարծես-կըտէսքի, ներքև-վար, այնուհետև-յէտքը, միասին-պարապար, մոտ-քով:

Ներքոբերյալ բառերը Ադափազարի խոսվածքում ունեն ձևային հետևյալ արտահայտությունը.

աղտ-աղտ	աղտոտ-աղդօդ
այգօղք-այգօծ	այս-աս
այդ-ատ	աղաւնի-կէվարջին
այն-ան	անանուխ-աննուխ
անուն-անուն	առաւօտ-առդու
առնել-ընէլ	արտասուք-առցունք
բռնել-պըռնէլ	գիշեր-կիշէր
գրտնակ-ըխլավօր	դգալ-տըկալ
եկեղեցի-ժամ	լնուլ-լէցնէլ
խստոր-սըխտօր	կաթն-կաթ
կորիզ-գուդ	կրեայ-թասպաղի
հիմա-հիմա	հօրաքոյր-հօրքուր
հօրեղբայր-հօրյէխպար	ճանապարհ-ճանփա
մասուր-մասուր	մրջիւն-մըրչուն

մօրաքոյր-մօրքուր	յորանջել-էրէհտրկալ
նապաստակ-նապաստագ	ներքս-նէրս
նաւթ-կազ	նման-լրման
նմանել-լրմանէլ	շոր-լաթ
շուրջ(ս)-բրլօր(ս)	ոզնի-օզնի
ուղարկել-ղրրգէլ	ուղեղ-ղղէղ
ուղղորդ-օղօրթ	պարապ-պարապ
ջրյորդան-օլուխ	սա-ասիգա
դա-ադիգա	նա-անիգա
սալոր-սալօր	սեամ-շէմ
վիշապ-ուշաբ	տալ-դալ
տեսանել-դէսնէլ	փոխինդ-փօշի
քսան-քրսան	օրհնել-օրշնէլ
օրհնանք-օրշնէնք	

Ստորև տրվում է Հ. Թումանյանի «Սուտասանը» հեքիաթը Ադափազարի խոսվածքով:

Սրդախօսը

Կա ու չիկա թաքավօր մը կը կէնա: Աս թաքավօրը իր յէրգրրին մէչ ամէնուն կրտարաձայնէ. «Օվ ան տէսագ նրշանավօր սուդ մը ըսեհե, քի էս ըսիմ սուդ է, թաքավօրութանրս կէսը անօր տի տամ»:

Չօբան մը կու քա: Կրսէ.

-Թաքավօրն աբրաձ կէնա, հարրս էրգան փադ մը ունէր, ադօվ յէրգրնքի ասղէրը կրխառնէր:

-Կրպատահի,-կրպատասխանէ թաքավօրը,- մէնձ հարրս չրբուխ մը ունէր, մէկ ծարը պէրանին կրտրնէր, մյուս ծարն ալ արէքակէն կրվառէր:

Սրդախօսը կրլօխը քէրէլօվ տուրս կէլլէ: Կուկա թառզի մը: Կրսէ.

-Նէրօղութին, թաքավօ՛ր, էս շուտ տի քայի (պիտի գայի), ուշացա: Էրէգ շադ արզէվ էգավ, կայձագնէրը չախմիշ ըղան, յէրգինքը պադռէցավ, քացէր էի կարկրտէլ:

-Հա, աղէգ էս ըրէր,-կրսէ թաքավօրը,-համա աղէգ չէիր կարգրդաձ, աս առդու քիշ մը արզէվ էգավ:

Թաքավօրը չրհավադաց, աս ալ տուս էլավ:

Նէրս կրմը(տ)նէ ախկատ կէղացի մը՝ շինիք մը անութին տագը:

-Տու ի՞նչ կուզէս, այ մառթ,-կրհարցրնէ թաքավօրը:

-Ինձի շինիք մը օսկի պառտք էս, էկա տանեմ:

-Շինիք մը օսկի՞,-կրզարմաննա թաքավօրը:-Սութ կրսէս, էս քէզի օսկի պառտք չէմ:

-Քի սուտ կրսիմ, թաքավօրութանրտ կէսը ինձի տու՛ր:

-Չէ՛, չէ՛, իրավ կրսիս,-խօսքը կրփօխէ թաքավօրը:

-Էհէր շիդաք գրսիմ նէ, շինիք մը օսկին դու՛ր: